

**Worldwide International
Inter Disciplinary Research Journal**
(A Peer Reviewed)

Year - 7, Vol. II, Issue- LII, 29 March 2022

ECONOMY

- Editor -

Mrs. Pallavi Laxman Shete

Address for Correspondence

Mrs. Pallavi Laxman Shete

Editor in Chief : Worldwide International Inter Disciplinary Research Journal (A Peer Reviewed Referred)
Principal, Sanskriti Public School, Nanded (MH, India) Email : shrishprakashan2009@gmail.com

Dr. Rajesh G. Umbarkar

House No. 624 - Belanagar, Near Maruti Temple, Taroda (Kh.) Nanded - 431605 (India - Maharashtra)

Email - umbarkar.rajesh@yahoo.com, shrishprakashan2009@gmail.com Mob. No. 9623979067

Director : Mr. Tejas Rampurkar (For International Contacts only + 91-8857894082)

(Arts - Humanities - Social Sciences - Sports, Commerce, Science, Education, Agriculture, Management,
Law, Engineering, Medical, Ayurveda, Pharmaceutical, Journalism, Mass Communication, Library Science Faculty's)

Editorial Board

<p>Dr. S.V. Shivanikar Principal N.S.B.College, Nanded. (MH., India.)</p>	<p>Dr. Deepak Dwarkadasrao Bachewar Associate Professor Vasantrao Naik College, Vasarni, Nanded- (MH., India.)</p>
<p>Dr. P. Neelkantrao Dept. of Economics, Pratibha Niketan Mahavidyalaya, Nanded. (MH., India.)</p>	<p>Dr. Suhas Pathak Dept. of School of Media studies S.R.T.M.U. Nanded. (MH., India.)</p>
<p>Dr.Pramod Ravindra Deshpande Wake Forest School of Medicine, Dept. of Cancer Biology, Winston Salem, NC, USA.</p>	<p>Dr. Sachin G. Khedikar Principal & Professor, Dept. of Rachana-Sharir, Shri. O. H. Nazar Ayurved College, SURAT (India.)</p>
<p>Dr Ashutosh Gupta Dept. of Sanskrit, HNB Garhwal University, Srinagar Garhwal Uttrakhand 246174 (India.)</p>	<p>Dr. Mayuresh M. Rampurkar Sardar Vallabhbbhai Patel Hospital.(Neurosurgery), Ahmedabad. (G.India.)</p>
<p>Dr. Manish Deshpande N.S.B.College, Nanded. (MH., India.)</p>	<p>Dr. Kulkarni J. N. Library sci. S.R.T.M.U.Nanded. (MH., India.)</p>

Co-Editorial Board

<p>Dr. N. N. Bandela Dept. of Envi. Science Dr.B.A.M.U. Aurangabad. (MH., India.)</p>	<p>Dr. Suman K. S. Dept. of Oriental languages, Loyola College.(Autonomous) Affiliated to University of Madras, Nungambakkam, Chennai-600034 (India.)</p>
<p>Dr. S. P. Hangirgekar Dept. of Chemistry Shivaji University, Kolhapur. (MH., India.)</p>	<p>Dr. Baswaprabhu Jirli Dept. of Extension Education, Institute of Agricultural Sci. BHU, Varanasi. (India.)</p>
<p>Smt. Martha B. Department of English, Dr. B.R. Ambedkar F.G. College, Ladgeri, Bidar, Karnataka (India.)</p>	<p>Dr. Chandan Bora Dept. Of Commerce (MH., India.)</p>
<p>Dr. Mahesh Joshi Dept. Of Education S.R.T.M.U. Nanded.(MH., India.)</p>	<p>Dr. Mangesh W. Nalkande Dept. of Kayachikitsa Govt. Ayurved College, Nanded. (MH., India.)</p>
<p>Dr. Viraj Vilas Jadhav Professor and HOD, Dept. of Rachanasharir, Shri dhanwantry ayurvedic College and hospital sector 46 B CHANDIGARH. (India.)</p>	<p>Dr. M.B. Kulkarni Govt. Medical College, Nanded. (MH., India)</p>

INDEX

Sr. No.	Title of the Paper	Name of Author	Page No.
01.	महाराष्ट्रातील मानव विकासाचे वास्तव आणि उपाययोजना	प्रा. पंढरीनाथ दिसागज	01
02.	केंद्र - राज्य घटनात्मक आर्थिक सहसंबंध	डॉ. सी. डी. राजपुत	07
03.	क्रिप्टो करन्सी- एक अभ्यास	प्रा. सुजाता वसंत आहेर डॉ. बी. एस. आव्हाड	11
04.	सेंद्रिय शेती : एक काळाची गरज	प्रा. रामेश्वर भाऊसाहेब पवार	14
05.	कोरोना आणि भारतीय अर्थव्यवस्था	प्रा.डॉ.आर.पी. पाटील जनार्दन जानजी देवरे	19
06.	उदयोन्मुख भारतीय अर्थव्यवस्थेपुढील आव्हाने	प्रा. डॉ. डी. एन. सोनवणे	22
07.	भारतीय भाषांमध्ये उच्च शिक्षण	प्रा. डॉ. देशमुख बिभीषण	26
08.	आंतरराष्ट्रीय अर्थशास्त्रातील अभ्यासात विनिमय दराचे महत्व संकल्पना आणि प्रकार	Dr. Sunita B Ahire	30
09.	स्त्रियांचे श्रम आणि अर्थकारण	अजय एकनाथ अहिर	39
10.	भारतीय महिलांचे आर्थिक सबलीकरण	ज्योती प्रविणचंद्र पाटील जयश्री पुरुषोत्तम सरोदे	43
11.	राष्ट्रीय कृषी पीक विमा योजना : सिंहावलोकन	डॉ. एम. व्ही. हिरे	47
12.	कृषीक्षेत्र ते सेवाक्षेत्र, अर्थजगतात स्वतंत्र भारताचा समृद्ध प्रवास!	राजेश गंगाधरराव उंबरकर	52
13.	कृषी क्षेत्रात माहिती तंत्रज्ञानाचे योगदान	सुजाता रविंद्र मगरे	55
14.	महात्मा ज्योतीराव फुले यांचे सामाजिक योगदान	प्रा. जे. आर. भावसार	57
15.	२१ व्या शतकातील मराठी चित्रपटांचे बदलते रूप व आर्थिक वाटचाल.	जयराम राजीव माळी	59
16.	मराठवाडा विभागातील वैद्यकीय पायाभूत सुविधेचा अभ्यास	विठ्ठल हरिभाऊ नागरे डॉ. जी. आर. खेडकर	63
17.	भारतातील बेकारीची भिषणता	डॉ. राजेंद्र एन. बोर्से	70
18.	महिला सक्षमीकरणातील महाराष्ट्र राज्य महिला आयोगाची भूमिका एक चिकित्सक अभ्यास	कामिनी शशिकांत देवरे डॉ. बी. एम. सोनवणे सर	72
19.	नाशिक जिल्ह्यातील लोकसंख्या वितरण : तुलनात्मक विश्लेषण	प्रा. एस. आर. पगार	77
20.	भारतीय आर्थिक सुधारणा	जीवन अशोक गुंजाळ	80
21.	जागतीकीकरण : भारतीय शेती आणि अर्थव्यवस्था एक अभ्यास	प्रा. पी. डी. हुडेकर	83
22.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार आणि सद्यस्थितीतील उपयुक्तता	नंदिनी मनोज लखेरी	89

23.	महाराष्ट्र राज्याची जमीन धारणा आणि तृणधान्यपीक पद्धतीचा अभ्यास	प्रा. रघुनाथ मुरलीधर आंबेकर	93
24.	जलव्यवस्थापन, जलसिंचन - काळाची गरज	राहुल मोरेश्वर लभाने	97
25.	"असंघटित क्षेत्रात काम करणाऱ्या महिलांचा सामाजिक, आर्थिक व आरोग्य विषयक स्थितीचा अभ्यास विशेष संदर्भ नाशिक शहर"	महेंद्र जयवंत खरे प्रा. डॉ. शामराव भगवान वायसे	103
26.	21 व्या शतकातील भारताचा औद्योगिक विकास	अहिरे पूजा मनोहर	115
27.	केंद्र - राज्य आर्थिकसंबंध : सिंहावलोकन	BIRARI TANMAY SHARAD	119
28.	आंतरराष्ट्रीय संबंधातील नवीन राजकीय अर्थव्यवस्था	प्रा. डॉ. मनिष सोनवणे	124
29.	भारतातील डिजिटल शेतीचे भविष्य	डॉ. मनोज व्ही. जगताप डॉ. हिरामण एम. क्षीरसागर	132
30.	भारतातील सहकार आणि महिला सबलीकरण	प्रा. इंद्रजित ऐवळे	135
31.	शेतमाल विक्री व्यवस्थेतील समस्या आणि उपाय	डॉ. एम. जी. थोपटे	139
32.	दारिद्र्य आणि बेरोजगारी देशाच्या आर्थिक विकासातील एक अडथळा	प्रा. पारधी प्रवीण सोमा	144
33.	केंद्र- राज्य वित्तीय संबंध Central -State Financial Relation	प्रा. डॉ. जगदीश देशमुख	150
34.	कृषि विकासामध्ये नवीन तंत्रज्ञानाची भूमिका आणि परिणामांचा अभ्यास	डॉ. विठ्ठल फुलारी पवन चुंगडे	154
35.	कृषीव्यवसाय उद्योग क्षेत्र संधी आणि आव्हाने (Agri-business Industries Opportunities & Challenges)	प्रोफेसर डॉ. सुहास आव्हाड डॉ. गणेश वाळुंज	158
36.	केंद्र-राज्य वित्तीय आणि राजकीय संबंध	बालाजी सोनबा खरोडे	162
37.	केंद्र व राज्य आपत्तीच्या स्थितीत राजकीय संबंधांचा अभ्यास	प्रा. डॉ. स्वामी विरभद्र गुरप्पा	167
38.	दारिद्र्य आणि बेरोजगारी	प्रा. डॉ. खोकले आर. के.	173
39.	"नाशिक जिल्ह्यातील शेती विकासात कृषीपर्यटनाची भूमिका"	वाघ जीवनकुमार शामराव डॉ. हिरामण मधुकर क्षीरसागर	179
40.	"शेतकरी आठवडे बाजार एक अर्थार्जन रोजगार"	प्रा. पंकजकुमार सुरेश गांगुर्डे	184
41.	शेती विकासाच्या दृष्टिकोनातून कन्नड तालुक्यातील पशुधनाचा आढावा	डॉ. सुनिल अण्णा गोरडे	189
42.	"आदिवासी समूहाच्या पर्यावरण जतन करण्याच्या परंपरा"	गुमाडे समाधान बापू	195
43.	भारतीय अर्थव्यवस्था: विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीसाठी आकर्षण केंद्र .	दिलीप आप्पा जगताप	197
44.	शिवकालीन जलव्यवस्थापन (Water Management in Chhatrapati Shivaji's Period)	प्रा. डॉ. सुनिता विजय रणाते	200
45.	महिला सक्षमीकरण - राज्य शासनाची भूमिका	प्रा. कविता किसन भोये	204
46.	भारतीय शेतीचा इतिहास	प्रा. डॉ. एम. आर. खोत	208

47.	नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे संवर्धन व शाश्वत विकास काळाची गरज	डॉ. काळनर सुनिता	212
48.	नाशिक जिल्ह्याच्या आर्थिक विकासात नैसर्गिक साधनसंपत्तीची भूमिका	नामदेव कारभारी डफळ प्रा. डॉ. सुहास आव्हाड	217
49.	नासिक जिल्ह्यातील जलसिंचनाचा झालेला विकास" एक भौगोलिक अध्ययन. (महाराष्ट्र)	भगवान श्याम भाऊ निकम	223
50.	नाशिक जिल्ह्यातील ग्रामीण व नागरी लोकसंख्या बदलाचा चिकित्सक अभ्यास (सन १९७१ - २०११)	डॉ. अनिल डी. पवार	228
51.	भारतातील बँकिंग आणि वित्तीय क्षेत्र: सिंहावलोकन	भुषण तात्यासाहेब शिरोळे	231
52.	कृषी विपणन आणि त्यातील समस्या	श्वेताली देविदास सोनवणे	237
53.	भारतातील बँकिंग क्षेत्रातील बदलांचे अवलोकन	गणेश बळवंत वाघ	240
54.	कच्चा तेलाच्या किंमती आणि भारतीय अर्थव्यवस्था	प्रा. डॉ. एस. एन. बोढरे प्रा. के. एस. चौधरी	243
55.	"महाराष्ट्रातील सर्व शिक्षा अभियान योजनेचे मूल्यमापन"	ज्ञानदेव सुभाषकृवर	247
56.	ग्रामीण विकासातील नाबार्डच्या भूमिका	पूजा बाळू उशीर	250
57.	कृषी विपणन प्रक्रियेत होणाऱ्या बदलांचे आर्थिक विश्लेषण	समर्थ शरद गोऱ्हे	253
58.	ग्रामीण भागामध्ये आर्थिक समावेशन साध्य करण्यात व्यवसाय प्रतिनिधींच्या भूमिकेचा चिकित्सक अभ्यास	योगेश लक्ष्मण भारस्कर डॉ. आशालता सोनवणे	256
59.	भारतीय आरोग्य विमा (Health insurance)	तुषार बापू पवार	260
60.	उद्योजकता : बेरोजगारी दूर करण्यासाठी काळाची गरज	प्रा. उदय खंडू टेके डॉ. सोमनाथ भागा सानप	264
61.	भारतीय आर्थिक सुधारणा	जीवन अशोक गुंजाळ	268
62.	ई-बँकिंग मधील आधुनिक प्रवाह	प्रा. डॉ. सावंत रजनी नामदेवराव	271
63.	महिला सबलीकरणात शासनाच्या उपाययोजना	डॉ. नानासाहेब बी. दाभाडे	274
64.	केंद्र - राज्य आर्थिक संबंध : सिंहावलोकन	Wadge Kunal Dipak.	278
65.	शेती तंत्रज्ञान व उत्पादकता	श्री. संदिप नारायण अहिरे	283
66.	कृषी व्यापार व व्यावसायिक दृष्टीकोन : एक काळाची गरज	डॉ. डी. व्ही. हारगिले	287
67.	भारतातील ग्रामीण विकासाची दशा आणि दिशा	प्रा. अमोल पर्वत गरुड	291
68.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि आर्थिक-सामाजिक सुधारणा	श्रुती उमेश दोडे	297
69.	राज्य २०२२ : देशाच्या उज्वल भवितव्याचा योग्य मापदंड- सेंद्रिय शेतीला प्रोत्साहन!	जाधव रूपाली निवृत्ती डॉ. अमोल गायकवाड	302
70.	भारतीय शेतीच्या शाश्वत विकासासाठी आधुनिकीकरण	डॉ. एस. पी. देवरे	305
71.	वित्त आयोग व केंद्र - राज्य राजकीय - वित्तीय सहसंबंध	प्रा. एन. ए. पाटील	308
72.	ऑनलाईन-ऑफलाईन संमिश्र शिक्षण पद्धतीचे सहअस्तित्व : काळाची गरज	प्रा. वी. एस. निकम	313
73.	भारतातील बँकिंग आणि वित्तीय क्षेत्र: सिंहावलोकन	दिनेश नाना कुंभार	317

74.	भारतातील बँकिंग आणि वित्तीय क्षेत्र: सिंहावलोकन	पृथ्वीराज रत्नाकर शेलार	320
75.	विपणन ही एक आर्थिक प्रक्रिया	हेमंत सुधीर खोंडे	323
76.	कृषी क्षेत्रात माहिती तंत्रज्ञानाचे योगदान	प्रफुल्ल मन्साराम अहिरे	326
77.	कृषी क्षेत्रातील तंत्रज्ञान विकास	सुखदेव पांडुरंग नागरे	332
78.	भारतीय अर्थव्यवस्थेवर COVID-19 चा परिणाम	अक्षय समाधान कदम	336
79.	महिला सबलीकरण : एकविसावे शतक	प्रा. डॉ. मीनाक्षी पुंडलिक पाटील	343
80.	कृषी विपणन	बुद्धप्रिया संजय यशोद	348
81.	'जल प्रदूषणावर उपाय सुचवणे'	आरती प्रकाश वारुळे	361
82.	ऑनलाईन शिक्षण अँड डिजिटल इंडिया	डॉ. दिपक वसंत चव्हाण	363
83.	महिला सबलीकरण एक प्रेरणादायी उदबोधन	प्रा. एल के पवार	366
84.	डिजिटल शिक्षण	संतोष रामराव डवरे	370
85.	"भारतीय अर्थव्यवस्थेतील ग्रामीण विपणनातील समस्या आणि आव्हाने"	प्रा. रामदास त्र्यंबक तुपलोट्टे	372
86.	भाववाढ एक चिकित्सक अध्ययन	Dr. Sunita B. Ahire	377
87.	महात्मा ज्योतीराव फुले यांचे सामाजिक योगदान	प्रा. जे. आर. भावसार	387
88.	21 वीं शती में आदमी की खोज (डॉ. गिरिराजशरण अग्रवाल के 'आदमी है कहाँ ?' के विशेष संदर्भ है)	डॉ. राजाराम शेवाळे	389
89.	समाज सुधारक राजा राममोहन रॉय यांच्या विचारांची प्रासंगिकता	प्रा. श्री. आर. के. सुर्यवंशी	393
90.	ग्रामीण विकासाचा सुधारित केंद्रीय दृष्टीकोन	प्रा. डॉ. पी. टी. निकम	396
91.	جدید تکنیکی ذریعہ تعلیم اور اردو	Dr. Siddiqui Shaheena Parwin Md. Ilyas	403
92.	پرنٹ اور ڈیجیٹل میڈیا میں روزگار کے مواقع	پروفیسر سعیدہ پروین نہال احمد	408
93.	ڈیجیٹل تعلیم: مواقع، خطرات اور چیلنجر	Miss. Shaziya Nausheen Jaleel Ahmed.	412
94.	गरिबी आणि बेरोजगारी	अहिरे साक्षी किशोर	417
95.	डिजिटल एज्युकेशन इंडिया	अर्पना सुरेंद्र येवले	420
96.	पंचायतराज आणि महिला	संतोष रामराव डवरे	422

भारतीय अर्थव्यवस्था: विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीसाठी आकर्षण केंद्र .

दिलीप आप्पा जगताप

सहाय्यक प्राध्यापक अर्थशास्त्र विभाग

म.स.गा . कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय मालेगाव कॅम्प, मालेगाव ता. मालेगाव जि. नाशिक

प्रस्तावना:

भारतीय अर्थव्यवस्था ही कृषिप्रधान अर्थव्यवस्था म्हणून ओळखली जाते. कृषी क्षेत्र हे पूर्णता निसर्गावर अवलंबून आहे. दुष्काळ, पूर, अवर्षण इत्यादीचा कृषी क्षेत्रावर प्रभाव पडत असतो. भारताने स्वातंत्र्योत्तर काळात अलिप्ततावादी धोरण स्वीकारले होते. त्यामुळे भारताचा व्यापार हा खूपच कमी होता. 1991 साली भारताने मुक्त व्यापार धोरणाचा स्वीकार केल. आणि 'भारत' ही आज जगातील सर्वात जलद गतीने विकसित होणारी अर्थव्यवस्था असून भारताचे एकूण जमिनीचे क्षेत्रफळ इतर देशांच्या तुलनेत जरी कमी असली तरी मुबलक नैसर्गिक संसाधन स्रोत आणि मनुष्यबळ या जमेच्या बाजु गुंतवणूकदारांचे महत्त्वाचे आकर्षण आहे. विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक म्हणजे दोन विविध देशांतर्गत कंपन्यांना एकमेकांच्या देशात गुंतवणूक करण्याची मुभा. अशा प्रकारच्या गुंतवणुकीमुळे दोन्ही कंपन्यांना एकमेकांच्या देशात काही ठराविक टक्के रक्कम गुंतवण्याची संधी मिळते. देशात परकीय भांडवल मोठ्या प्रमाणात गुंतल्यामुळे देशाच्या अर्थव्यवस्थेला ही चांगला फायदा होतो. थेट परकीय गुंतवणूक (FDI) हा आर्थिक विकासाचा प्रमुख चालक आहे आणि भारताच्या आर्थिक विकासासाठी बिगर कर्ज वित्तपुरवठा चा महत्वपूर्ण स्रोत आहे. विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक ही दीर्घकालीन असते. त्यामुळे भारत स्वतंत्र झाल्यापासून तर आजपर्यंत भारताच्या विकासात विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीचे अनन्यसाधारण महत्त्व आहे.

उद्देश:

- भारतीय अर्थव्यवस्थेला चालना देण्यासाठी विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीचा (FDI) उपयोग करून घेणे
- विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीचे (FDI) भारतीय अर्थव्यवस्थेतील योगदान अभ्यासणे.

तथ्य संकलन:

प्रस्तुत शोधनिबंध हा प्रामुख्याने दुय्यम साधनसामग्री वर आधारित आहे. त्यासाठी विविध पुस्तके, मासिके, शासकीय संकेतस्थळे तसेच वर्तमान पत्रातील लेख यांच्या साहाय्याने तथ्य संकलन केले आहे.

विश्लेषण:

भारतीय अर्थव्यवस्थेत 1991 मध्ये खाजगीकरण, उदारीकरण, जागतिकीकरण धोरणाचा अवलंब केल्यानंतर आर्थिक विकासात विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीचे अनन्यसाधारण महत्त्व राहिले आहे. आर्थिक महासत्ता बनण्याची स्वप्न पाहणाऱ्या प्रत्येक भारतीय नागरिकासाठी या विषयाची मूलभूत माहिती असणे क्रमप्राप्त ठरते. मुळतः विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक (FDI) म्हणजे भारताबाहेर राहणाऱ्या अनिवासी संस्था किंवा अनिवासी व्यक्तींनी भारतीय कंपन्यांमध्ये केलेली थेट भांडवली गुंतवणूक होय. थेट परकीय गुंतवणूक ही प्रामुख्याने स्थिर मालमत्तेत, उद्योगात, एखादा अस्तित्वात असलेला उद्योग ताब्यात घेण्यास, मूळ कंपनीची उपकंपनी स्थापन करण्यास केली जाते किंवा स्थानिक उद्योगा बरोबर सक्रिय भागीदारीत केली जाते. जुलै 1991 मध्ये नवीन आर्थिक धोरणाचा स्वीकार केल्यानंतर विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीत (FDI) मोठ्या प्रमाणात वाढ घडून आलेली दिसते. भारताने 1991 मध्ये आपल्या अर्थविषयक धोरणात महत्त्वपूर्ण बदल केलेत आणि परकीय गुंतवणूकदार भारतात आले तर भारताच्या बाजारपेठेचे रूपांतर वैश्विक बाजारपेठेत होईल अशी विचारसरणी 1991 पासून अस्तित्वात येऊ लागली. नंतरच्या काळात परकीय गुंतवणुकीला अंशतः मान्यता दिली जात असल्याने भारतीय उद्योग-व्यवसायात परकीय गंगाजळी येऊ लागली. 1990 च्या दशकाच्या प्रारंभीच परकीय गुंतवणूकी विषयी नवीन आर्थिक धोरणाची निश्चिती करण्यात

आली. या धोरणाचा आराखडा मॉन्टेकसिंग अहलुवालियायांनी तयार केला. 1991 पासून या आराखड्याप्रमाणे आर्थिक सुधारणांना प्रारंभ करण्यात आला. या नवीन धोरणानुसार परकीय गुंतवणुकीची मर्यादा 40 टक्के यावरून 51 टक्के पर्यंत वाढवण्यात आली होती. यामुळे वेगवेगळ्या क्षेत्रातील कंपन्यांमध्ये विदेशी गुंतवणूकदार मोठ्या प्रमाणात आपले भांडवल गुंतवू लागले.

भारताने 1991 पासून बहुराष्ट्रीय कंपन्यांच्या बाबतीत उदार धोरण स्वीकारले व त्यासाठी 1973 चा फेरा कायदा रद्द करून फेमा कायदा आणला आणि प्रत्यक्ष परकीय गुंतवणुकीला अनुकूल धोरण तयार केले गेले. व प्रत्यक्ष परकीय गुंतवणूक वाढण्यास सुरुवात झाली. त्यामुळे 1991 ते 2010 पर्यंत भारतात 120 अब्ज डॉलर्सहून अधिक परकीय गुंतवणूक झाली आहे.

भारतातील वाढत्या विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीचा अंदाज खालील कोष्टकावरून येईल.

भारतातील परकीय गुंतवणूक प्रवाह (अब्ज डॉलर्स)

वर्ष	प्रत्यक्ष गुंतवणूक		
	विदेशी	अनिवासी भारतीय	एकूण
	(1)	(2)	(3=1+2)
1991-92	66	63	129
1992-93	264	51	315
1993-94	369	217	586
1994-95	872	442	1314
1995-96	1418	726	2144
1996-97	2057	764	2815
1997-98	2956	601	3557
1998-99	2000	462	2462
1999-2000	1581	574	2155
2000-01	3600	429	4029
2001-02	5214	916	6130
2002-03	4119	916	5035
2003-04	3587	735	4322
2004-05	5121	930	6051
2005-06	6728	2233	8961
2006-07	15675	7151	22826
2007-08	17708	17127	34335
2008-09	19840	17998	37838
2009-10	18773	18990	37763
2010-11	14030	12994	27024
एकूण	125978	84319	210297

स्रोत : इंडियन इकॉनॉमी, दत्त आणि सुंदरम, 66 वी आवृत्ती, पान क्र. 374

1991 साली परकीय गुंतवणूक धोरणात उदारीकरण आणण्यात आले. यामुळे 34 उद्योगांच्या समभागात 51 टक्के पर्यंतच्या परकीय गुंतवणुकीला प्रोत्साहन देण्यासाठी ग्राहकोपयोगी वस्तू बनवणारे उद्योग सोडून 51 टक्केपर्यंत समभागात परकीय गुंतवणुकीला लागू असलेली लाभांश समतोल अट काढून टाकण्यात आली. तसेच अनिवासी भारतीयांना आणि त्यांच्या मालकीच्या परदेशातील संस्थांना उच्च प्राधान्य असलेल्या उद्योगात शंभर टक्के पर्यंत गुंतवणूक करण्यास परवानगी देण्यात आली. त्यांचा परिणाम म्हणून अनिवासी भारतीयांची प्रत्यक्ष गुंतवणूक ही 1991 - 92 साली असणारी अनिवासी भारतीयांची प्रत्यक्ष गुंतवणूक 63 अब्ज डॉलर्स वरून 2010 -11 मध्ये 12994 अब्ज डॉलर्स पर्यंत वाढलेली दिसून येते. परकीय गुंतवणूक दारांना संरक्षण देण्यासाठी भारताने बहुविध गुंतवणूक हवी एजन्सी वर्तन नियमावली वर सही केली. तसेच 1999 साली परकीय विनिमय नियंत्रण कायद्याचे (FERA) उदारीकरण करून त्याचे परकीय विनिमय व्यवस्थापन कायद्यात (FEMA) रूपांतर करण्यात आले यामुळे या कायद्यात अधिक उदारीकरण झाले व परकीय गुंतवणूकदारांना भारतीय अर्थव्यवस्था ही गुंतवणुकीसाठी आकर्षणाचे केंद्र बनले. परकीय कंपन्यांना 74 टक्क्यांपर्यंत च्या विक्री पर्यंत भारतात त्यांची व्यापारी चिन्हे वापरण्यास परवानगी देण्यात आली. अनिवासी भारतीयांना ही मर्यादा 1997 पासून 100 टक्के होती. याचा परिणाम म्हणून भारताच्या परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणुकीत सातत्याने वाढ झालेली दिसून येते. परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणुकीमुळे विविध क्षेत्रात आधुनिक तंत्रज्ञानाचा प्रसार होण्यास मदत झाली आहे. उदा. इंधन, विद्युत उपकरणे, वाहतूक, रसायने, अन्न प्रक्रिया, औषधे यांसारख्या गाभा क्षेत्रात परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणूक वाढलेली दिसून येते. भारतातील आकर्षक बाजारपेठ, स्वस्त उपलब्ध असलेले मनुष्यबळ आणि अनुकूल सरकारी धोरण यामुळेच परकीय प्रत्यक्ष गुंतवणुकीला आकर्षित करते.

आर्थिक वर्ष 2013 -14 मध्ये एकूण 16 हजार दशलक्ष डॉलर इतकी गुंतवणूक भारतात झाली, तर 2017 - 18 मध्ये हा आकडा 36 हजार दशलक्ष डॉलर एवढा प्रचंड होता. यातील मोठा ओघ मॉरिशस, सिंगापूर, अमेरिका, जपान, जर्मनी, हाँगकाँग येथून होता. दूरसंचार, कारखानदारी, किरकोळ व्यापार, वित्त व्यवसाय, अभियांत्रिकी, पायाभूत सुविधा या क्षेत्रात ही गुंतवणूक झाली आहे. तत्कालीन सरकारने 1999 साली FERA ऐवजी FEMA कायदा आणला आणि 'नियंत्रणा' ऐवजी 'व्यवस्थापन' हा शब्दप्रयोग वापरून फेमा कायदा विदेशी गुंतवणूकदारांसाठी आपला भारत देश प्रत्यक्ष गुंतवणुकीसाठी आकर्षणाचे केंद्र बनला. थेट परकीय गुंतवणुकीचे प्रमाण गेल्या काही वर्षांपासून सातत्याने वाढू लागले असून हा प्रवाह म्हणजे विदेशी गुंतवणूकदारांना अधिकाधिक आकर्षित करत असल्याचे सिद्ध करते.

निष्कर्ष:

- 1) थेट परदेशी गुंतवणूक धोरणात सुधारणा, गुंतवणूकीची सुविधा आणि व्यवसाय सुलभता या आघाडीवर सरकारने केलेल्या उपाययोजनांमुळे देशात थेट परदेशी गुंतवणुकीचा प्रवाह वाढला आहे.
- 2) उदारीकरणाच्या कृतीमुळे देशातील मागणीनुसार पुरवठा करण्यासाठी परदेशी गुंतवणुकीचा मार्ग मोकळा झाला.
- 3) भारताच्या विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीत काही अपवाद वगळता सातत्याने वाढ घडून येताना दिसते.

संदर्भ:

- 1) डॉ. ए.के. पगार & डॉ. ए. जे. देशमुख, आंतरराष्ट्रीय अर्थशास्त्र, प्रशांत पब्लिकेशन, जुलै 2015, पृष्ठ क्रमांक: 189-195
- 2) प्रा. डॉ. राजेंद्र अ. रसाळ, आंतरराष्ट्रीय अर्थशास्त्र, सक्सेस पब्लिकेशन, सप्टेंबर 2009, पृष्ठ क्रमांक: 5.11 ते 5.15
- 3) लोकसत्ता, 9 एप्रिल 2019.